

Kis túlzással állíthatjuk, hogy Párizs nevezetes palota-világának, a Faubourg St. Germainnek megfelelője volt valaha Budapesten a belső Józsefvárosnak a Nemzeti Múzeum mögötti palotanegyede. Az összefüggő építészeti képet mutató városrész még a XIX. század közepi építészeti romantikát követő korai eklektikus stílusban kezdett kiépülni. Az arisztokráciának, mellette a kor sikeres nagypolgárainak, a Bókay, Ádám, Freystadtler, Törley, Gschwindt családoknak a Népköztársaság útja reprezentatív épületsoránál korábbi, több egyedi értéket is mutató, de kevésbé szem előtt levő palotáit találjuk itt. A nagyjából a Múzeum körút — Üllői út — Rákóczi út — Mária utca — Gyulai Pál utca határolta városrész építészeti értékei, csupán a legjelentősebb alkotókat említve Ybl Miklós, mellette Skalnitzky Antal, Weber Antal, Baumgarten Alajos, Meinig Artur, Diescher József, Gerster Károly, Gottgéb Antal, a bécsi F. Fellner, H. Hellmer és mások művei. Ez a palotanegyed a XIX. századi építészeti historizmus emlékeinek a Népköztársaság-úti említett együttesén kívül országunk legjelentősebb együttese e korból. A XIX. századi historizmus főiránya, a neoreneszánsz mellett kisebb számban neobarokk, neoromán, neogót formákat is találunk itt, valamint a klasszicizmusból és a romantikából részben ötvöződő „újhellén” irányzatú épületeket.

Ennek az alig méltatott, jelentős építészeti együttesnek¹ a kialakulását, fennmaradási körülményeit is vizsgálva az itteni átlaghelyzetet nem valamely kiemelkedő értékével mutatjuk be, amely természetszerűen inkább részesülhet védelemben; hanem kvalitásosabb átlagalkotásai közül kiválasztottuk egy iparművészeti részleteiben is figyelemreméltó emlékét, hogy a jelentős városrész gondozásával járó teendőket a Makarenkó u. 4. sz. kis palota helyzetével illusztráljuk.

Az egyemeletes épület keletkezése a palotanegyed kialakításához is jellemző adatokat nyújt. A közelben, a mai Mária utca helyén húzódott Rákos Árok — Rákos Graben-től északabbra, az egykori Városmajor utca (ké-

sőbb Főherceg Sándor utca, majd Sándor utca), utóbb Bródy Sándor utca mentén feküdt az a Zerge telek néven ismert terület, — 1733 óta —, „...ausser dem Hatvaner und Keckemether Thor zwischen denen Gärten an dem Ziegel—Ofen—Weg an einem Eckh liegendt, ...” amelynek első ismert tulajdonosa — 1756-ig — Martinovic Mihály volt.² Majd Mayer Mihály, Pest város számvevője a kor szokásaként ismertetőjelet, zerge-formájú cégért is kifüggesztett itt, ahol 1766—1775 között korcsmát is üzemeltetett; az ugyancsak a Zerge (Gämse) nevet viselte. A telek Mayer Mihály sikkasztása miatt 1775-ben azonban a város tulajdonába került, a korcsmát pedig bezárták. Pest város most tenyészállatai számára létesített itt majort. Így nyerte e későbbi Sándor-utca a Városmajor utca nevet. Nem sokkal utóbb szegényházat emeltek a Zerge telken. Ezt az intézményt 1828-tól rövid időre fiókkórházként a Rókus kórházhoz csatolták, de az rövidesen újból önálló szegényházzá lett. Ugyancsak 1828-ban nevezték el a „Rákos Graben” mögötti névtelen utcánkat Zerge utcának (Gämsen—Gasse), olykor Vadkecske utca, sőt Kőszáli kecske utcaként is említve.³ Az 1848. január 20. keletű várostérképen a mai 2—4. sz. épületek telkein hátrább, homlokzatával a Bródy Sándor utca felé látjuk a kettős telek hátsó részén álló L-alakú épületet (Städtischer Grund zur Gämse).⁴ A mai telekhelyzet 1857. III. 9.-ével alakult ki, amikor Pest város ezt az ingatlanát „Városi ház a Zergéhez” feldarabolva értékesítette.⁵ De még a hatvanas években is az L-alakú szegényház állott a telken (3036. sz.). A Rákos-árok felszámolásával ekkortájt, még 1862 előtt keletkezett mögötte párhuzamosan a Mária utca. Az erre folyt ér nevét távolabb a Ferencvárosban a Rákos utca (utóbb Högyes Endre u.) majd a II. világháború kezdetéig viselte. A Zerge teleknek a hatvanas években már nemes Nagy József és neje, Péntes Róza a tulajdonosa (1864). A terület feldarabolásával kialakult 281□-ölnyi területű 4. sz. telken — Nagy József 1870-ben

1. Budapest, VIII. Makarenkó u. 4. (volt Zerge, majd Horánszky utca) Fotó: Wagner R.

2. Makarenkó u. 4. Utcai homlokzat (Gottgéb Antal 1870—1871)

kért építési engedélyt utcai homlokzatú ház emelésére;⁶ az épület 1871. március 15-re el is készült.⁷ A formás kis palota tervezője és kivitelezője *Gottgéb Antal* volt. A Reitter Ferentől, a Fővárosi Közmunkatanács emlékezetes főmérnökétől származó 1872. évi városi részterkép a volt Zerge utcában már felépültként jelzi a máig álló kis palotát. Az utca ekkorra csaknem egészében kiépült; utoljára maradtak a saroktelkek. A 4. számú épület mellett csaknem egyidejűleg emelték a rokon stílusformákat mutató, léptékben, nyílásai ritmikájában, részlemeiben is megegyező 6. sz. házat. A 4. sz. kis palota tulajdonosa 1871—72-ben már Linzbauer István, 1873-ban pedig Rebernik Antal, a század közepe óta ismert pesti kávéháztulajdonos.⁸ Négy év múlva Duckat Károly, az ugyancsak a Zerge utcában lakó építőmester belső átépítést végzett itt; ő 1875-ben a ház tulajdonosa is. 1882-ben azonban már Schlauch Lőrinc nagyváradi megyéspüspök, utóbb bíborosé az épület, aki az utcai frontot vasfödemesre építtette át, az udvari északi szárnyon pedig egy ekkor keletkezett toldalékrészben házi-

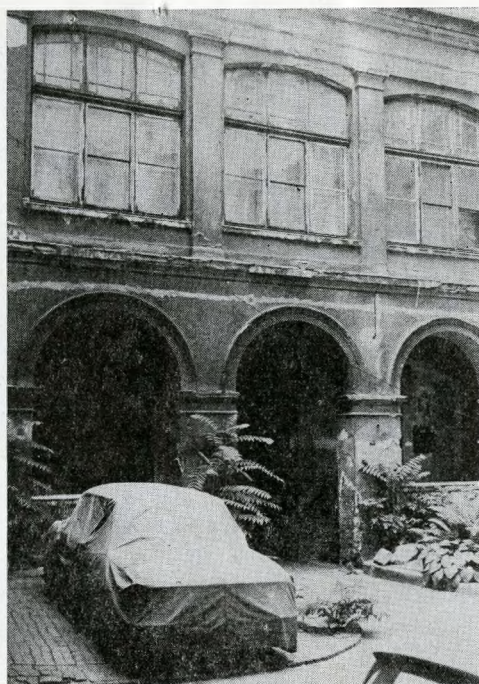
kápolnát rendeztetett be. Az értékes Zsolnay cserépkandallót, további jelentékeny cserépkályhákat és a színes üveglakokat is ekkor kapta az épület. 1908-ban (VIII. 24.) is Schlauch Lőrinc még a tulajdonos. De 1912-ben már Márffy Mantuano Rezső rk. követ, egyetemi tanáré a palota, amely az államosításig a család tulajdonában maradt.⁹

A Zerge, majd Horánszky, utóbb Makarenkó utcai kis palota a hazai szépirodalomba is bekerült. Krúdy Gyula leghangulatosabb pesti írásai egyikében, a *Hét bagoly* c. művében Fonnyadi, a régi pesti svindler „képzeletben mindennap megfordult Schlauch kardinális Zerge-utcai házában, és együtt ebédelt a bíbornokkal, holott csak annyi igaz, hogy ott néha könyöradamányért jelentkezett ..., és őt — meg tíz forintnyi bért kapott a színes üveglajtó mögött a titkártól.”¹⁰

Az 1870—71-ben épült kis palota két rövidebb szárny-toldalékkal fordult az udvar felé, ahol az akkor még szokásos kút állt, hátul pedig egy földszintes épület is helyet kapott. Építészeti értékeit tekintve épületünk első pillanatra a korai eklektikának a római

3. Az épület bejárata

4. Az épület az udvar felől

cinquecentót előképül vevő irányzatát mutatná. A klasszicizmust és a romantikát maga mögött hagyó építészeti ízlés nálunk az 1860-as években jutott (Londonban, Münchenben, Párizsban 1820 körül), e fejlődési szakaszához.¹¹ A század közepétől kezdve tekintélyes lakóházak, paloták, klubok, középületek épültek Európa-szerte az olasz érett reneszánsz stílusában. A korai eklektika neoreneszánsz vonásai épületünknel elsősorban a konzolos-aedikulás ablaksornál hangsúlyozottak. A könnyedebb, nagyobb ablakfelületekkel lazított, sarokrizalitos megoldás az akkoriban elterjedt építészeti mintalapok itáliai érett reneszánsz példái nyomán keletkezett, mint amilyen a genovai Palazzo Peschiera is volt.

Az épület utcai frontjának habarcskiképzésű plasztikája: félköríves kapuzata, földszintjén a nyílások keretelései, a sarokkiképzések és a lábazat is hangsúlyozott. Az erőteljes övpárkány feletti emeleti ablaksor négy-négy ablaka kiülő párkánnyal két csoportba összefogott. A koronázó párkány palmettasoros architrávja felett a függőpárkány előre-ülő lapos konzolsorral tagolt. A palota kapuzata felett szárnyasajtós erkély volt, amelynek az épület általános elhanyagoltságával veszélyessé vált architektonikus díszű mell-

védjét a közelmúltban távolították el. Az utcaszint feltöltődésével pedig az épület megjelenésében nyomottabbá vált.

Az udvari oldal kiképzése meglepő módon eltér az utcai homlokzat és az egyéb részek építészeti képétől. Az egész udvari homlokzat, különösen annak földszinti árkádsora olyanra az 1848 előtti táblabíró-klasszicizmus formáit mutatja, hogy ha építési adatait nem ismernők, úgy egy korábbi klasszicizáló épület megtartott részletének tarthatnánk. Adatunk van azonban arról, hogy a teleknek ez a része Nagy József 1870. évi építkezését megelőzően határozottan üresen állott. A tehát bizonyítottan egyidejű udvari homlokzat emeleti pilasztersora a hatvanas évekre jellemző szegmentíves ablaksort fog közre; ezek az ablakosztások is a századközepi romantikát mutatják még. Az udvari rész és az épület egészének megjelenése a másodrendű építőmestereknek abba az eljárásába enged betekintést, amelynek során az ez idő tájt már elvében támadott klasszicizmus a romantikus ízléssel párosul, s így valóban eklektizáló.

A kapuzat mögötti egységes hatású dongaboltos kapualja finom stukkódíszes kupolaboltzatból és dórfejezetes pilaszterekből kinövő hevederívekből áll. A jobbra nyíló

lépcsőház öntöttvas-korlátja sajátos módon még romantikus formákat mutat, amely a II. Fő utca 7. sz. épület öntöttvasrácsával csaknem azonos.¹² Gottgéb Antal más építkezésein is találkozunk hasonló jelenséggel; az ugyanekkor épült Bajcsy-Zsilinszky út 18. sz. ház (1871) udvari részéin még klasszicista rácsokat alkalmazott; ugyanígy járt el a Magyar u. 28. sz. épületnél.

A Makarenkó utcai ház további tartozékai már — 1882 után — Schlauch Lőrinc bíboros püspök időszakából származnak. A földszinti bejárat neobarokk kovácsolt vaslámpája az épületnél ugyancsak korábbi lehetett.¹³ A Krúdy Gyulánál is említett színes üvegfestmények 1822 utániak. Schlauch bíboros egyházi tárgyú színes üveglakái közül — a törvényes védelem ellenére is — ma már csupán a lépcsőházi maradt épségben. Valamennyi Ligeti Sándornak az 1880–90-es években fennállott üvegfestő-műhelyéből származik. A lépcsőházi üvegek a felhőkön álló Magyarok Nagyasszonyát ábrázolja Jézussal. Felírata: Országunk védasszonya légy menedékünk. A mű jelzett: „Ligeti Sándor üvegfestészete Budapest”. Az I. emeleti üveg-

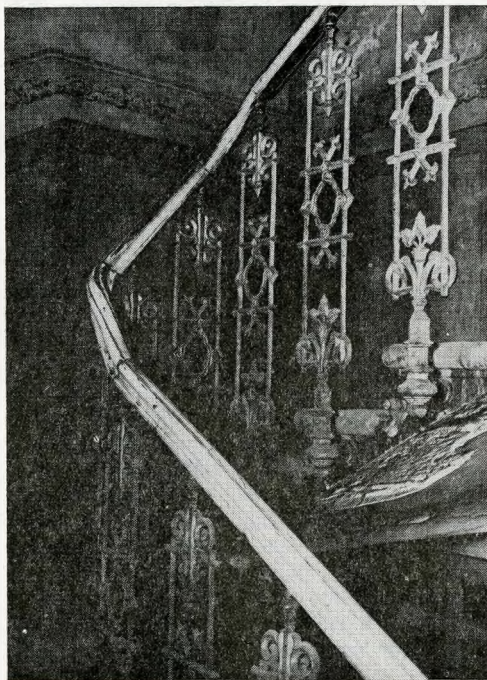
folyosó szárnyasajtójának csupán a két felső táblája, Schlauch L. bíborosi kalapos emblémája maradt meg.¹⁴

A kis palota belső értékei között kiemelkedő az emeleti egykori szalon Zsolnay készítményű keménycserép kandallója.¹⁵ Az utóbb szűkített nyílású kandalló 1882 után az emeleti átépítéskor került ide. Ez az egyik legjelentősebb hazai neoreneszánsz kandalló- emlékünk, fehérés csempéivel a historizálás jellegzetes stílusvegyüléseit mutatja, de mindazonáltal a korszak kivételesen harmonikus alkotása. Másik jelentős — ugyancsak védett — henger alakú cserépkályha is van még az emeleten. Ez a valószínűleg szintén Zsolnay készítmény plasztikus növényindával a szabadabb természetes motívumokkal.

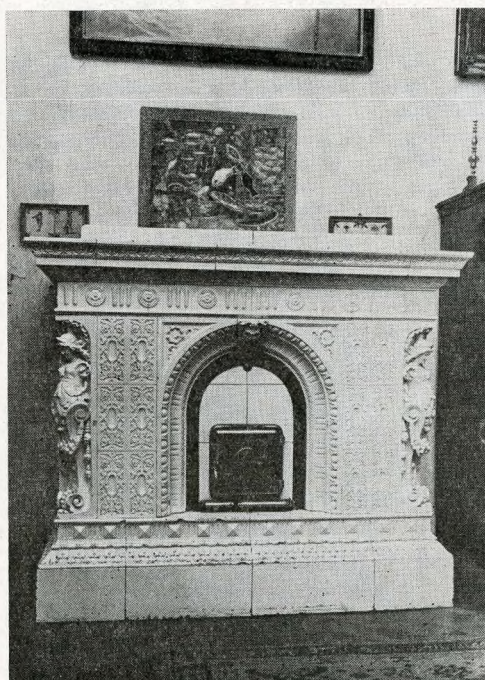
Érdekes korabeli újítás tanújaként maradt fenn az első emeleti szalon falpárkánydísz. A strukkóként ható párkányzat anyaga valójában papírmásé, ez a technika már a század közepé előtt, a harmincas évektől elterjedt Angliában, Franciaországban. Az öntöttpréslt papírpárkány korai XIV. Lajos ízlésben készült.

A kis palota, Gottgéb Antal építész műve,

5. A lépcsőház romantikus öntöttvas korlátja

6. Cserépkandalló az első emeleti szalonban (Zsolnay gyártmány 1882 után)

7. Budapest, Kőfaragó u. 5. Klasszicizáló romantikus épület 1868-ból. (Gottgéb Antal alkotása)

teljességében mutatja a hazai korai historizmus újabb klasszicizáló irányzatának, a romantikára következő újhellénizmusnak az erényeit. Gottgéb azok közül a múlt század közepe utáni pest-budai építészek közül való, akiknek munkássága még feltárára vár.¹⁶ Alig méltatott életműve az ötvenes évektől követhető; pályája elején Hild József és Ybl Miklós tervei nyomán épített, majd az önálló művek sorát hozta létre. Pályája a honi klasszicizmus utóján kezdődött. A Nagymező utca 20. épületet 1860-ban még konzervatív felfogásában építette tovább. De klasszicista jegyeket mutat még a Váci utca 81., ugyancsak 1860-ban keletkezett épülete és az Aranykéz utca 6. számú ház is; ez még Hild József terve nyomán. Rövidesen azonban Gottgéb is a romantika felé fordult a Nádor utca 14. (1861) a Kecskeméti utca 17. (1868), a Kőfaragó utca 5. (1868). Majd Ybl Miklós tervei nyomán jórészt ő volt a kivitelezője a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak (Károlyi Mihály u. 12.) 1867-ben. Az egyházi megrendelésekre dolgozó Lippert József mellett is ott találjuk Gottgébet; az Eötvös Lóránd u. 7. rk.

Hittudományi Akadémia — a közelmúltban XVIII. századi eredeti formájában visszaállított — épületének is ő volt az eklektikus átalakítója (1880—1883). Ez egyúttal utolsó ismert tevékenysége. Gottgéb A. építészeti gyakorlatában (Majakovszkij u. 20. sz. 1867, Liszt Ferenc tér 10. sz. 1869) a klasszicizmustól csak 1870-től tért át az új antikizáló stílusra, a cinquecento vonásokat is tartalmazó „neohellénizmusra”, amely a legjelentősebbeknél, elsősorban Ybl Miklósnál 1860 után jelentkezett és ebben az időszakban már szélteben elterjedt. Ezt megelőzően azonban egyelőre még romantikus, sőt a továbbelő klasszicista elemekkel ötvözöten lépett fel nála az új stílus. A Kőfaragó u. 5. épület 1868-ból szemléltetően mutatja Gottgéb konzervatív hajlamait, de egyszersmind a kései klasszicizmus — romantika — korai historizálás fejlődésórának elegy építkezéseit. A Zerge utcai (Makarenkó u.) palotával egyidejűen készült saját kétemeletes sarokháza is a szomszédos Gyulai Pál u. és Kőfaragó u. sarkán.¹⁷ A hellénizáló díszítőelemekkel is bíró, hangsúlyos álkupolásépület (1870) a hazai korai eklektikát

azon a fordulópontján mutatja, amikor a francia reneszánsz kastélypaloták felújított formái III. Napoleon építészeinek nyomán a neohellenizmus kimért, kemény részleteivel érrefelé is hatni kezdtek. Gottgéb Antal így egyik kialakítója lett a korai historizmus hazai homlokzati formáinak; talán egyike az úttörők francia neoreneszánsz hazai átvétele terén. A budai várban (Uri u. 36.) középkori épületet is átfőrt a hatvanas évek kései romantikájában.¹⁸ De ismerünk Gottgébtől az akkor kiépülő Pest számára készült homlokzatterveket is (1869—1874). Ezek összefüggő házsorai a helyi klasszicizmus attikás párkányaitól az éppen divatos francia neoreneszánsz tetőmegoldások változatos lehetőségeket ajánlanak a többrétűen stílusváltó város számára; megel lehetjük itt a bécsi Heinrichshof öt-ütemű, annyira iránytmutató példáját is.

Gottgéb Antal életművének egészét tekintve, a budapesti Makarenkó u. 4. kis palotánál szembeötöl a cinquecento szellemétől is ihletett hazai újhellén klasszicizálás főerénye, a kiegyensúlyozott-arányos szerkesztésmód, az időszak egészére is jellemző formaképzés fegyelmezett eleganciája. Az építész a homlokzati kép ritmikus feszültségét a két szélső rizalit egymáshoz közeli, az emeleteken meg éppen egymásbafeszülő kettős ablaknyílásaival érte el; a homlokzat itt az 1860-as évekkel feltűnt bécsies neohellénizmus részletei ellenére is a XVI. századi itáliai palotastílus összbenyomását kelti.¹⁹

Nem érdektelen pillantást vetnünk az épület mai állapotára, fenntartásának körülményeire sem, amely jellemzően mutatja a historizmus korai értékeinek helyzetét a fővárosban. Eredetileg az 1949. évi 13. törv. erejű rendelet alapján ún. harmadrendű műemlék volt. Műemléki védettsége azonban még az ötvenes évek revíziója során megszűnt. Ugyanerre a sorsra jutott egyetlen kivétellel ugyanis valamennyi védett Makarenkó utcai épület. Majd az utolsóként maradt 13. sz. háromszintes palotát (Pucher József műve, 1878-ból) is törölték. Jelenleg épületünknek csupán néhány iparművészeti tartozéka részesül védettségben; hogy milyen eredménnyel, azt a bejárati függőlámpa esetében, de az üvegfestményeknél is láthattuk. Az épület felújítása terén a harmincas évek óta semmi sem történt. Egyes vélemények szerint vakolata még 1912 tájáról való, és jelenleg is a II. világháború golyóverte sérüléseit mutatja. Formás erkélyét 1962 táján romladozó állapota miatt bontották le, ami

által homlokzatának harmóniája — remélhetően átmenetileg — felborult.

A kis palota választékos részleteivel, arányaival, kis léptéke ellenére is monumentálisan hat. Fővárosunk azon építészeti értékei közül való, amelyek a korábban lebecsült eklektika későbbi termékeivel ellentétben még higgadt, nemes formájúak. Szép arányuk e városrész esztétikailag is a historizáló budapesti épülettenger átlagos szintje fölé emeli.

A legalább négy-öt évtizede karbantartás nélküli épületek akár szokásos módon helyreállítva is jelentős városképi nyereségei lennének a belső Józsefvárosnak. Tatarozás esetén azonban felületeik adottságaiknak megfelelő kivitelezést és színezést kívánnak; a hangsúlyos architektonika enyhe, világító szürkés változatokat, lehető világosszürkéket igényelne a tektonikát kiemelő fehéres profilokkal. Döntő ezeknél a résztagezatok igényesebb színezése is; a sajnálatos durva ráfröcskölés káros gyakorlata helyett a részfinomságokat érvényre juttató, illetve azokat eredeti formájukba visszahelyező bevonásmódok.

8. Budapest, Gyulai Pál u. 13. Gottgéb Antal háza, építette 1870-ben

9. Gottgéb saját házának kapuja (1870)

Társadalmunk az építőművészet emlékeinek megőrzéséért igen komoly erőfeszítéseket tesz. A kétmillió főváros állandóan szem előtt levő építészeti-iparművészeti értékei a lakosság esztétikai, történelmi kulturálódásának is főfontosságú nevelő tényezői. Az ezekben rejlő adottságok kibontakozásának előfeltéte-

JEGYZETEK

1. A városrész építészeti értékeiről már korábban *Hatol-kay Á.*: A Nemzeti Múzeum körül kialakult palotanegyed története. Műemlékvelem 4(1960) 153—161. 1—12. képek.
2. *Historia I* (1928) 6. sz. 13—15.; az 1733—1760. évi telekkönyvekben 446. és 778. sz. alatt, a városrészenkénti telekkönyvben pedig 723. majd 871., végül a 990. sz. alatt tartották nyilván a 3036□-et kitevő területrészt.
3. Fővárosi Könyvtár FKT 349. sz.
4. Fővárosi Levéltár. P. J. 13. térkép.
5. L. e. J. 9. térkép, 288. ltsz., ezen már az 5577. telekkönyvi helyrajzi számot is megtaláljuk.
6. Pest Szabad kir. város Középítési Bizottságja 692/1870. IV. 24. keletű engedélyével; a 13.810/1870. sz. irat is erről. A telek megosztva a 990/2. sz. lett.
7. *Körösi J.*: Az 1870-dik és 1871-diki pesti építkezések. Pest, 1872. 12.
8. Adressen Kalender von Pest, Ofen und Altöfen für das Jahr 1871 und 1872. Pest, 1871. 155; uo. az 1873. évről, 171; uo. az 1874. évről, 171.
9. Utóbb 36.631. hrsz.
10. *Krúdy Gyula*: Hét bagoly. Budapest, 1963. 26., 84.
11. Az ismert legkorábbi ilyen építmény L. v. Klenze Beauharnais palotája Münchenben 1816-ból, majd az 1820-as években Londonban több ilyen épület keletkezett; Ch. Barry Travellers Clubja stb.
12. *Gerő L.*: Pest-Buda építészete az egyesítéskor. Bpest, 1973. 132.

le azonban, hogy ezekben az építészeti emlékek olyan állapotban vannak, amelyek megőrzésük, közművelődési (esztétikai, történelmi) hatásaitak a feladatoknak a szemmel láthatóan a városépítés feladataira pedig a fővárosi hatóságok hivatottak. Budapest építészeti hagyatéka a pesti oldalon zömében éppen a historizmus korszakából való; a város alapjellegét ennél fogva a XIX. század közepét követő évtizedek építészeti képe fogja meghatározni. Ezért több okból sem folytatható már tovább a historizálás korának emlékeivel szemben a valószínűleg hagyományossá lett, szerencsétlen „haragszom rád” játék, amely az irányzat letűntét követően nem a korszak értékelésére törekedett. A művészettörténészek, kezéh kivételével ugyiszólván egyedüli feladatukat látták abban, hogy a szokott elítélő kitételeket túlcitálva újabb, mind súlyosabban terhelő frazeológiával torlaszolja el az időszak megértéséhez vivő utakat, holott a koraeklektika építészeti irányzata végtére is fő létrehozója volt a feudalizmusból kibontakozó történelmi korszak építészetének.

Kiss Ákos

13. A formás vaslámpa egy házkezelősi munkálat során került el helyéről 1964-ben. Bár az illetékes felügyeleti szervek, az Iparművészeti Múzeum és a Fővárosi Házkezelő-ségi Igazgatóság Műemlékvédelmi Osztálya hosszasan követtek elvi okokból is a védett műtárgyat, de amikor nyomára jutottak már súlyosan rongált állapotban volt a házkezelősi műhelyben. Az ügyben a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya is eljár (66.818/964. sz., 1964. III. 3.); az ügyintézés során a Fővárosi Tanács V. B. elnökhelyettesét is bevonták (68.136/964. sz.), részt vett az ügy kiderítésében a Fővárosi Műemlékfelügyelő is, a műtárgyat megmenteni mégsem lehetett; az a körzeti házkezelőség raktárából végül is kiderítetlen körülmények között eltűnt.

14. Az üvegfestményeket, a lépcsőházi vaskorlátot, a függőlámpát és a stukkódíszat 8630—81421/1957. sz. alatt védte a Művelődésügyi Minisztérium.

15. 86921/1968. sz. Művelődésügyi Minisztériumi védettség.

16. *Gerő L.*: i. m. 208.

17. Gottgéb Antal budapesti építőmester tevékenységét teljesebben I. *Zakariás G. Sándor*: Magyarország művészeti emlékei, III. Budapest. Bpest, 1961. c. műve adja, 94—95., 100., 102., 107., 116., 130., 139—141., 152—153., 159—160.; *Gerő L.*: i. m. 172—173., 208; Budapest Műemlékei I. 1955. 550—552. 529. kép.; *Schaushek J.*: Középkori lakóházak maradványai a budai várban. Technika 21 (1940). 176. 6. kép.

18. *Schaushek J.*: i. m.

19. *L. Förster*, A Hoyos-Sprinzenstein palota Bécsben (Öperning 1. sz. 1862-ből).

SAJTÓFIGYELŐ

MAGYAR HÍRMEZŐ

BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51

Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

1977

MŰEMLEKVEDELEM

Budapest